

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Аналізуються питання формування правового регулювання забезпечення екологічної безпеки і охорони навколишнього природного середовища на залізничному транспорті в різні історичні періоди на території України.

Ключові слова: транспорт, залізничний транспорт, охорона довкілля, екологічна безпека.

Анализируются вопросы формирования правового регулирования обеспечения экологической безопасности и охраны окружающей среды на железнодорожном транспорте в различные исторические периоды на территории Украины.

Ключевые слова: транспорт, железнодорожный транспорт, охрана природы, экологическая безопасность.

At the questions of forming of the legal adjusting of providing of ecological safety and guard of environment are analyses this article on a railway transport in different historical periods on territory of Ukraine.

Key words: transport, railway transport, conservancy, ecological safety.

Ефективність та дієвість механізмів охорони навколишнього природного середовища залежить від різного роду факторів і чинників (своєчасність, адекватність, практичність, управління, контроль, фінансування тощо). При цьому важливу роль у цьому процесі відіграє і детальне та чітке правове закріплення даних механізмів у чинному законодавстві. Адже, для того здійснювати той чи інший вид діяльності, у даному випадку у галузі охорони довкілля, необхідно чітко прописати стратегію і тактику її втілення на практиці. З таких міркувань можна стверджувати про неабияку значимість та важливість правової регламентації заходів щодо забезпечення екологічної безпеки і охорони навколишнього природного середовища на залізничному транспорті. Оскільки на сучасному етапі відбувається процес становлення еколого-правових відносин у даній галузі, тому з наукової точки зору необхідно проаналізувати, і це виступатиме метою даного дослідження, умови і особливості формування законодавчих основ закріплення положень щодо охорони довкілля на залізничному транспорті у той чи інший історичний період на території України.

Становлення механізму правового регулювання відносин щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері залізничного транспорту, безсумнівно, пов'язане з виникненням залізничного потяга, його експлуатацією і, як наслідок, впливом на стан навколишнього природного середовища. Як засвідчує історія, спорудження залізниці і відповідно першого потяга розпочалось на початку XIX століття в Англії у 1821 році Джорджем Стефенсоном і завершилось створенням залізничної дороги у 1825 році¹. У Російській імперії першу залізничну лінію між Петербургом та Царським Селом було збудовано у 1835 році австрійським професором фон Герстнером². Активізація будівництва залізничних шляхів на початку

© АНТОНЮК Уляна Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач Навчально-консультаційного центру у м. Івано-Франківську Одеської національної юридичної академії

XX століття сприяла, з одного боку, зростанню залізничних перевезень, а з іншого, – характеризувалась наростаючим впливом даного виду транспорту на навколишнє природне середовище без відповідного державного реагування. Оскільки Україна на початку XX століття перебувала під протекцією Російської імперії, а, згодом, до 1991 року, в складі Радянського Союзу, тому перші кроки у нормативному регулюванні питань щодо охорони довкілля були відображені у весоюзному законодавстві. При цьому, слід зазначити, що в рамках законодавства СРСР та УРСР не було окремого нормативного акта, де б детально регулювались проблемні аспекти щодо охорони навколишнього природного середовища у сфері транспорту взагалі, і залізничного, зокрема оскільки не існувало навіть концепції охорони довкілля на транспорті.

Перший період формування законодавчих основ регулювання охорони довкілля на транспорті – перша половина XIX ст. – перша половина XX ст. – розпочинає свій відлік з моменту створення потяга, розвитку сітки залізничних шляхів і зростання ваги перевезень залізничним транспортом. Для даного періоду характерним є те, що охорона довкілля ще не розглядається як окремий напрям правового регулювання. Це повною мірою відповідало тогочасним вимогам, оскільки не було вивчено, обґрунтовано і досліджено вплив даного виду транспорту на стан навколишнього природного середовища. Вперше в дореволюційній Росії необхідність захисту від негативного впливу залізничного транспорту була закріплена у Загальному Статуті Російських Залізничних Доріг 1906 року, який акцентував увагу на окремих аспектах щодо можливого впливу залізничних шляхів на життєдіяльність людей, але не містив конкретних заходів з охорони довкілля від діяльності залізничного транспорту³.

Зважаючи на те, що саме атмосферне повітря та водні об'єкти, першочергово забруднювались у процесі експлуатації транспортних засобів, тому в окремих нормативних актах, які стосувались безпосередньо охорони повітря чи вод, містились положення щодо забруднення цих природних об'єктів транспортом.

Початки правового регулювання охорони повітря від негативного впливу транспорту були закладені в циркулярі Київської міської управи від 2 лютого 1914 року «Про усунення забруднення міст і повітря газами, сажею і димом», у законопроектах Державної Думи «Про санітарну охорону повітря, води і ґрунту», «Про санітарну охорону повітря від забруднення димом»⁴. Особливістю даних проектів є те, що вони лише констатували необхідність захисту природних об'єктів від різного роду негативних впливів, без вказівки на характер і види заходів щодо усунення та недопущення таких впливів у процесі діяльності залізничного транспорту.

Водоохоронне законодавство в період 1900–1917 років, не містило норм щодо охорони водних об'єктів в процесі експлуатації засобів транспорту. Не було також окреслено загальних організаційних, соціальних, правових, наукових передумов шуморегулятивної діяльності на залізничному транспорті. Оскільки в центрі уваги знаходилась проблема боротьби з шумами в промисловості, а не на транспорті. Серйозно про шумове забруднення транспортом в СРСР почали говорити лише в 30-х роках XX ст.

Другий період розвитку правового регулювання відносин щодо охорони довкілля у сфері залізничного транспорту - 50-ті – 60-ті роки XX ст. – характеризується окресленням загальних підходів щодо даної проблеми. Взагалі, питання охорони довкілля на залізничному транспорті розглядається у контексті з

технікою безпеки, санітарно-гігієнічними вимогами на даному виді транспорту. Наприкінці 40-х – в середині 60-х років урядом СРСР було розроблено і затверджено ряд постанов щодо санітарно-гігієнічної охорони водних об'єктів та атмосферного повітря⁵.

На даному етапі активізуються наукові розробки учених (А. П. Богданського⁶, А. В. Самсонова і Н. Г. Логвинова⁷, Н. В. Соловйова⁸, П. А. Жданова⁹), і хоча вони торкаються питань щодо охорони праці, пожежної безпеки і техніки безпеки в процесі експлуатації об'єктів залізничного транспорту, все ж таки у них побіжно у загальних рисах окреслюються проблемні аспекти охорони довкілля на залізничних шляхах, але у контексті дотримання і удосконалення технічних характеристик даного виду транспорту. Ніяких положень щодо охорони довкілля у процесі експлуатації залізничного транспорту не містив і прийнятий 06 квітня 1964 року Радою Міністрів СРСР Статут залізниць СРСР, який визначав порядок складання та виконання плану залізничних перевезень, основні умови перевезень вантажів, пасажирів тощо, основні положення щодо експлуатації залізничних під'їздних шляхів, а також взаємовідносини з іншими видами транспорту¹⁰.

У 60–70-х роках почав проявлятися комплексний підхід у вирішенні проблем боротьби з шумом. На Україні було прийнято спеціальні акти з цього приводу. Серед них слід згадати Постанови Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо обмеження виробничого та побутового шуму і боротьба з ними» від 28 березня 1969 року¹¹ та «Про заходи щодо зменшення шуму на промислових підприємствах, в містах і інших населених пунктах» від 03 грудня 1973 року¹².

Третій період, який охоплював 70-ті – 80-ті роки ХХ ст. характеризується значним поживленням науковим розробок у сфері природоохоронного права в цілому, і, зокрема щодо охорони довкілля у процесі діяльності залізничного транспорту. Особливістю наукових праць даного періоду є те, що у них акцентується увага безпосередньо на характері і видах забруднення, які спричинює залізничний транспорт на навколишнє природне середовище, і вони стосуються швидше проблем соціальної екології і охорони природи в цілому, а ніж права чи правової охорони природи. Але це не применшує їх ролі та значення, оскільки саме завдяки їм було обґрунтовано і доведено негативний вплив транспорту в цілому і залізничного, зокрема на довкілля та констатовано необхідність реагування на нього і засобами державно-правового впливу. До даної групи наукових досліджень слід віднести праці таких відомих екологів як І. Р. Голубева¹³, І. Я. Аксенова¹⁴, В. Г. Койлова¹⁵, Н. Н. Бобровникова¹⁶, В. В. Круглова¹⁷, В. Я. Шульги¹⁸ та інших. Особливе значення для формування правових норм протишумового законодавства мала фундаментальна праця Н. Р. Малишевої «Охрана окружающей среды от шумового воздействия» 1984 року¹⁹.

Четвертий етап розвитку законодавства щодо охорони довкілля у сфері залізничного транспорту пов'язаний з розпадом Радянського Союзу та здобуттям Україною незалежності (початок 90-х років – до сучасності). На цьому етапі відбувається значне оновлення природоохоронного законодавства України в цілому. Основне завдання, яке стоїть на порядку денному екологічного законодавства – це розробка і вдосконалення саме організаційно-практичних механізмів реалізації нормативних положень, посилення рівня контролю і відповідальності за неналежне виконання чи невиконання вимог по охороні довкілля.

Правове регулювання відносин щодо охорони довкілля на залізничному транспорті здійснюється цілою низкою різногалузевих правових актів, неод-

норідних за юридичною силою та характером. Слід зауважити, що в Україні ще остаточно не сформоване законодавство щодо охорону довкілля на залізничному транспорті, точніше воно не становить такої цілісної взаємоузгодженої системи як, наприклад, земельне чи водне законодавство. Але все ж таки напрацьовано значний нормативний матеріал з приводу даних питань, що свідчить про їх важливість і нагальність для екологічних інтересів суспільства.

Даний четвертий період характеризується і значним поживленням наукових досліджень щодо екологічної безпеки та охорони довкілля у процесі діяльності залізничного транспорту. Це наукові праці С. В. Капранова²⁰, Н. Р. Малишевої, В. Н. Петріної та Н. І. Срофеева²¹, Н. Н. Маслова і Ю. І. Коробова²², Л. Г. Чернюк²³ та інших. Особливістю їх є те, що вони розглядають основи взаємодії залізничного транспорту з навколишнім природним середовищем у комплексі з нормами природоохоронного законодавства, тобто вже на рівні системного підходу розкриваються структура, функції, методи контролю за дотриманням еколого безпечних вимог у процесі діяльності залізничного транспорту. При цьому дані дослідження переважно мірою зорієнтовані на визначення та удосконалення технічних процесів, характеристик і стану рухомого складу залізничного транспорту з позицій промислової екології, безпеки життєдіяльності, а ніж права.

Таким чином, процес становлення і розвитку правової регламентації суспільних відносин з природоохоронної діяльності на залізничному транспорті пройшов такі етапи:

перша половина XIX ст. – перша половина XX ст. – починають створюватись окремі поодинокі нормативно-правові акти, де закріплюються правові основи охорони довкілля у сфері транспорту в цілому, основний акцент при цьому зроблено на розробці природоохоронних заходів щодо охорони атмосферного повітря та водних об'єктів на локальному рівні, а також окреслюються загальні передумови діяльності по боротьбі з шумами на транспорті;

50–60-ті роки XX ст. – проблема щодо охорони довкілля у сфері залізничного транспорту на законодавчому рівні і на рівні наукових розробок розглядається у контексті з дотриманням технічних та санітарно-гігієнічних вимог на даному виді транспорту. Природоохоронні заходи стосуються безпосередньо удосконалення чи зміни технічних характеристик об'єктів залізничного транспорту. При цьому у нормативно-правових актах з приводу даної проблеми закріплюються узагальнені неконкретизовані положення, які швидше носять декларативний, а ніж регулятивний характер;

70–80-ті роки XX ст. – активізується робота вчених щодо дослідження характеру і видів забруднення, які спричиняє залізничний транспорт на довкілля, але з позицій соціальної екології і охорони довкілля, а ніж права чи правової охорони. У законодавстві СРСР та УРСР даного періоду також конкретизуються, хоча і побіжно, питання щодо впливу викидів пересувних засобів на стан навколишнього природного середовища;

початок 90-х років – до сучасності – права охорона довкілля у сфері транспорту розглядається як окремий напрям природоохоронної діяльності. Відбувається значне поживлення наукових досліджень щодо дотримання вимог екологічної безпеки у сфері залізничного транспорту, а також активний розвиток правового регулювання даних відносин. Однак, незважаючи на значну кількість як еколого-правових, так і галузевих актів транспортного законодавства щодо гарантування екологічної безпеки у процесі діяльності залізничного транспорту, во-

ни не забезпечують вичерпного, комплексного регулювання всіх практичних аспектів здійснення природоохоронної діяльності на залізничному транспорті, що й обумовлює необхідність їх подальшого доопрацювання, конкретизації та вдосконалення.

1. *Рыжов К. В.* 100 великих изобретений. – М.: Вече, 2000. – С. 121. 2. *Энциклопедический словарь.* Издатель: Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефронь (С-Петербург). – Том XI: Е-Ж. – Санкт-Петербург, 1894. – С. 778. 3. *Общий Устав Российских Железных Дорог 1906 года // Свод законов Российской империи.* – [2-е изд.] – Т. XII. – СПб, 1913. – С. 211. 4. *Борейко В. Е.* История охраны природы Украины X век – 1980. – [изд. вт., доп.] – Выпуск 24. – К., 2001. – С. 115-116. 5. Там само. – С. 128. 6. *Техника безопасности на железнодорожном транспорте:* сбор. постановлений, правил, инструкций и приказов / [сост. А. П. Богданский]. – М.: Госуд. тран. железнодорож. изд-во, 1951. – 768 с. 7. *Самсонов А. В., Логвинов Н.Г.* Охрана труда и техника безопасности в хозяйстве движения железных дорог. – М.: Транспорт, 1959. – 192 с. 8. *Соловьев Н. В.* Основы техники безопасности и противопожарной техники на железнодорожном транспорте: курс лекций. – М., 1961. – 308 с. 9. *Техника безопасности и производственная санитария на железнодорожном транспорте / А. В. Лощинин, Н. К. Терентьев, А. И. Тюриков;* под общ. ред. П. А. Жданова. – М.: Транспорт, 1967. – 591 с. 10. *Об утверждении Устава железных дорог СССР:* Постановление Совета Министров СССР от 6 апреля 1964 года № 270 // Сборник Постановлений Правительства СССР. – 1964. – № 5. – Ст. 36. 11. *О мерах по ограничению производственного и бытового шумов и борьбе с ними:* постановление Совета Министров УССР от 28 марта 1969 года // Сборник Постановлений СССР. – 1969. – № 3. – Ст. 38. 12. *О мерах по снижению шума на промышленных предприятиях, в городах и других населенных пунктах:* постановление Совета Министров УССР от 3 декабря 1973 года // Сборник Постановлений СССР. – 1973. – № 12. – Ст. 98. 13. *Голубев И. Р., Новиков Ю.В.* Окружающая среда и транспорт. – М.: Транспорт, 1987. – 207 с. 14. *Аксенов И. Я., Аксенов В.И.* Транспорт и охрана окружающей среды. – М.: Транспорт, 1986. – 176 с. 15. *Койлов В. Г., Семенов А.П., Белан А.Е.* Транспорт и охрана природы. – Днепропетровск: Промінь, 1984. – 64 с. 16. *Бобровников Н. А.* Защита окружающей среды от пыли на транспорте. – М.: Транспорт, 1984. – 72 с. 17. *Круглов В.В.* Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в промышленности. – Свердловск: изд-во Урал. ун-та, 1989. – 172 с. 18. *Шульга В. Я.* Охрана природы и железнодорожный транспорт: конспект лекций. – М., 1976. – 40 с. 19. *Мальшева Н.Р.* Охрана окружающей среды от шумового воздействия (правовые и организационные вопросы). – К.: Научная мысль, 1984. – 144 с. 20. *Капранов С. В.* Автотранспорт, воздух и здоровье. – Луганск, 1998. – 200 с. 21. *Мальшева Н.Р., Єрофєєв Н.И., Петрина В.Н.* Эколого-правовые вопросы научно-технического прогресса. – К.: Наукова думка, 1993. – 160 с. 22. *Маслов Н.Н., Коробов Ю.И.* Охрана окружающей среды на железнодорожном транспорте: Учеб. для вузов. – М.: Транспорт, 1996. – 238 с. 23. *Чернюк Л.Г., Пена Т.В., Чеховська М.М.* Транспорт і охорона навколишнього середовища / За ред. Л. Г. Чернюк. – К.: Науковий світ, 2002. – 189 с.